

AB İLE MÜZAKERE SÜRECİNDE TÜRKİYE HAYVANCILIĞI

Yılmaz ARAL¹

Savaş SARIÖZKAN²

¹Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Hayvan Sağlığı Ekonomisi ve İşletmeciliği ABD. Dışkapı-ANKARA.

²Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Hayvancılık İşletme Ekonomisi ABD. Kocasinan-KAYSERİ.

AB ile Ekim 2005 tarihinde başlaması öngörülen müzakere sürecinde, her iki taraf açısından da en uzun ve zorlu geçmesi beklenen tartışma konularının başında, Tarım ve Hayvancılık sektörlerinde Avrupa Birliği direktifleri doğrultusunda gerçekleştirilmesi gereken kriterler gelmektedir.

Türkiye’de son olarak 2000 yılında yapılan genel nüfus sayımı sonuçlarına göre, 67,8 milyon olan toplam nüfusun yaklaşık yüzde 35’i kırsal alanda yaşamakta ve iktisaden aktif nüfusun yüzde 45,3’ü kırsal alanda istihdam edilmektedir(1). Buna karşın kırsal ekonomiyi oluşturan tarım ve hayvancılık sektörlerinin cari fiyatlarla GSMH’den aldığı pay ise yalnızca yüzde 11,8’dir(2).

AB(25)’de yaklaşık olarak 456,8 milyon olan nüfusun yüzde 5,2’si kırsal alanda istihdam edilirken, bu kesimin GSMH’den aldığı pay ise yüzde 2,8 civarındadır(3).

Türkiye ve AB’de kırsal alanda görülen bu farklılıkların yanı sıra işletme yapısı, ölçekleri ve üretimde ihtisaslaşma yönünden de önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Bugün Türkiye’de hayvancılık sektöründe yer alan işletmelerin çok büyük bir kısmı küçük ölçekli, kapalı ekonomi tipinde ve geleneksel üretimde bulunan irrasyonel aile işletmeleridir. Sektörde, süt sığırcılık işletmelerinin yüzde 84 gibi önemli bir bölümü 1 - 4 baş hayvana sahip bulunmaktadır. Buna benzer şekilde faal durumda bulunan sığır besi işletmelerinin ise yüzde 87’si 10 baş’ın altında hayvana sahiptir. Koyunculuk işletmelerinde de genel durum diğerlerinden farklı değildir. Bunların da yüzde 72,2 oranındaki kısmı 50 başın altında hayvana sahip işletmelerdir.

Buna karşılık 15’li Toplulukta 2001 yılı verilerine göre süt sığırcılığında, işletme başına düşen ortalama hayvan sayısı 29,4; besi sığırcılığında ise ortalama 54,3 baş’tır(3).

Türkiye’de 1970 yılı verilerine göre kırsal kesim işletmelerinin yüzde 83,3 gibi önemli bir bölümünde bitkisel ve hayvansal üretimin birlikte yürütüldüğü geleneksel polikültür bir yapı bulunmaktadır. İşletmelerden yüzde 7,3’ü yalnızca bitkisel üretimde; yüzde 9,4’ü ise sadece hayvansal üretimde ihtisaslaşmış durumdadır(4). 2001 yılına gelindiğinde, polikültür işletmelerin oranı yüzde 67,4’e gerilerken, bitkisel üretimde ihtisaslaşan işletmelerin oranı yüzde 30,2’ye yükselmiş ancak, hayvansal üretimde ihtisaslaşma oranı ise yüzde 2,4’e düşmüştür(5).

İhtisaslaşmada hayvancılık sektörü aleyhine gelişen bu durum, kırsal alanda intersektörel etkileşime imkan vermediği gibi sektörler arasında dengenin kurulamamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, müzakere sürecinde öncelikle bu yapısal bozukluğu giderecek, kırsal kesimde “köylü” ile “çiftçi” ayırımı netleştirecek gerek bitkisel üretimde, gerekse hayvansal üretimde ihtisaslaşmış işletmelerin yaygınlaşmasını sağlayacak önlemler almak gereklidir.

Türkiye ve AB arasında başlıca hayvansal ürünlerde, elde edilen ortalama verim ve fiyatlarda da önemli farklılıklar mevcuttur. Türkiye ve Avrupa Birliği’nde yıllar itibariyle başlıca hayvansal ürünler ve elde edilen ortalama verimlere ait rakamlar Tablo. 1’de verilmiştir(3, 6, 7, 8, 9, 10).

Tablo. 1. Yıllara Göre Türkiye’de ve AB(15)’de Başlıca Hayvansal Ürünlerde Üretim Miktarı ve Ortalama Verimler (2000-2003)

Üretim Miktarları ve Ortalama Verimlilikler	TÜRKİYE				AVRUPA BİRLİĞİ (15)			
	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
Toplam Sığır Eti Üretimi (000 ton)	355	332	328	320	6.650	6.506	6.699	6.594
Sığırda Ortalama Karkas Verimi (kg/baş)	169	180	185	176	315	320	316	318
Toplam İnek Sütü Üretimi (000 ton)	8.732	8.489	7.491	8.418	121.361	121.818	121.276	121.934
İnekte Ortalama Süt Verimi (kg/baş/yıl)	1.654	1.669	1.705	1.699	5.772	5.998	6.075	6.235
Toplam Koyun Eti Üretimi (ton)	111	86	76	63	1.154	1.012	1.042	1.025
Koyunda Ortalama Karkas Verimi (kg/ baş)	18	18	19	16	15	14	14	14
Toplam Koyun Sütü Üretimi (000 ton)	774	723	657	770	2.419	2.528	2.555	2.461
Koyunda Ortalama Süt Verimi (kg/ baş)	49	49	48	61	130	128	126	126
Toplam Beyaz Et Üretimi (000 ton)	662	593	727	899	8.801	9.088	9.383	9.066
Toplam Yumurta Üretimi (000 ton)	844	661	722	792	5.708	5.633	5.680	5.683
Tavuk Başına Ort.Yumurta Verimi(adet/yıl)	209	190	202	210	297	291	303	304

Tablo incelendiğinde, genel olarak Türkiye’de hayvansal ürünler üretiminde önemli dalgalanmalar ve azalma eğilimi gözlenirken, AB ülkelerinde üretimin daha istikrarlı ve oturmuş bir yapı içerisinde olduğu görülmektedir.

Hayvan başına elde edilen et, süt ve yumurta verimi rakamları değerlendirildiğinde, (koyun eti hariç) Avrupa Birliği lehine çok önemli farklılıkların olduğu dikkat çekmektedir.

Sığır etinde yaklaşık 2 kat, sütte 3,5 kat, yumurtada ise 1,5 kat oransal verimlilik farklarının bulunmasının, Birliğe tam üyelik durumunda ciddi rekabet problemlerini ortaya çıkaracağı açıktır.

Yapılan açıklamalardan Türkiye’de hayvancılığın gelişmesinin önünde, işletmelerin küçük ölçekli, ülke geneline yayılmış, fazla sayıda ve dağınık olması, üretimde ihtisaslaşmanın başarılammaması ve verimliliklerin çok düşük olması gibi önemli engellerin bulunduğu anlaşılmaktadır.

İşletme ve üretim yapılarındaki irrasyonellik, hayvansal ürünlerde verim ve kaliteyi artırmaya imkan vermemektedir.

Türkiye ve Avrupa Birliği(15)’nde başlıca hayvansal ürünlerin fiyatları Tablo. 2’de verilmiştir (3, 8, 11).

Tablo. 2. Türkiye ve AB(15)’de Et, Süt ve Yumurta Fiyatları(2002) (ECU/Kg)

HAYVANSAL ÜRÜNLER	AB-15	Türkiye
Sığır Eti	2,70	3,85
Koyun Eti	3,95	4,09
Domuz Eti	1,36	2,76
Kanatlı Eti	1,46	1,42
Yumurta*	1,04	1,30
İnek Sütü	0,30	0,28

*(16 adet = 1 kg)

Tablo’nun incelenmesinden anlaşılacağı üzere, inek sütü dışındaki tüm ürünlerde Türkiye’de fiyatlar Avrupa Birliği değerlerinin üzerindedir. Türkiye’de fiyatların yüksek olması ilk bakışta hayvan yetiştiricisi ve üreticisi için olumlu bir durum gibi görülse de esas itibarıyla bu yüksek fiyat seviyesi, üretim kesiminin yüksek kar marjı elde etmesi sonucunda değil, hayvansal üretimde maliyeti meydana getiren masraf unsurlarının ve pazarlamada nihai tüketiciye kadar oluşan aracı marjlarının yüksekliği nedeniyle oluşmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de birim maliyetlerin ve aracı hizmetlerinin yüksekliği nedeniyle üreticiler sınırlı bir miktar üretim için Avrupalı üreticiden daha fazla miktarda sermayeye ihtiyaç duymaktadır(12).

Diğer taraftan hayvansal ürünlerdeki bu yüksek fiyat seviyesi talebin önündeki önemli bir engel durumundadır. Kişi başına düşen milli gelirin Avrupa ortalamasının yaklaşık üçte biri seviyesinde bulunduğu Türkiye’de hayvansal ürün fiyatlarının kişi başına düşen milli gelire göre yüksek oluşu sektörü hareketlendirecek güçte bir talep artışını mümkün kılmamaktadır.

Tüketici talebinin düşük olması yanı sıra, Türkiye’de üretim, tüketim ve dış ticarete ilişkin veriler incelendiğinde birçok hayvansal üründe kendine yeterlik kavramından da söz etmek mümkün değildir(13).

Avrupa Birliği'nde ise, Ortak Tarım Politikası(OTP)'nin oluşturulduğu yıllarda tarım ve hayvansal ürünlerde kendine yeterliliği sağlayamayan ve birçok üründe dışa bağımlı olan Birlik, artan üretim ve verimliliğe paralel olarak kısa zaman içerisinde dünya ticaretinde ABD'den sonra en önemli tarımsal ve hayvansal ürünler ihracatçısı olmuştur.

AB'nde çeşitli hayvansal ürünlerde kendine yeterlilik oranları Tablo 3'te verilmiştir (13, 3).

Tablo 3. Avrupa Birliği'nde Çeşitli Hayvansal Ürünlerde Kendine Yeterlilik Oranları (%)

ÜRÜNLER	1980	1990	2000	2001
Sığır-Dana Eti	99,1	109,3	102,4	112,4
Koyun-Keçi Eti	82,1	81,0	80,8	78,4
Domuz Eti	102,5	103,8	108,5	107,4
Tavuk Eti	104,5	105,2	106,8	104,5
Yumurta	102,3	102,1	102,9	103,1

Tablo'da görüldüğu gibi, AB 1980'li yıllarda sığır-dana etinde kendine yeterli düzeyde değilken, 1990'lı yıllarda kendine yeterliliği sağlamış ve 2001 yılında yüzde 12,4'lük bir üretim fazlası vermiştir. Koyun ve keçi etinde ise Birlik halen kendine yeterliliği sağlayamamış durumdadır. Buna bağlı olarak Türkiye'nin özellikle bu hayvansal ürünlere uygulayacağı teşvik ve desteklemeler koyun ve keçi eti üretiminin artırılması yanında dış ticarete pazarlama ve rekabet şansını da beraberinde getirecektir.

Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki hayvancılık sektörü açısından en önemli fark, uygulanan hayvancılık politikalarında görülmektedir. Birlik'te üreticilerin, belirli bir fiyat ve pazar garantisi altında korunması amacıyla ürün bazında Ortak Piyasa Düzenleri (OPD) oluşturulmuştur.

OPD, iç piyasada müdahale, dış rekabete karşı koruma ve ürünlere doğrudan yardım sağlayan piyasa düzenleri olarak sınıflandırılmıştır. OPD'nin işleyişinde prelevmanlar(ihtalat vergisi), ihracat iadeleri, hedef fiyat, müdahale fiyatı gibi araçlar kullanılmaktadır. Birliđin kurulduğu yıllarda tarımsal ve hayvansal ürünlerin %50'si OPD kapsamında yer alırken günümüzde bu oran %80'lere kadar yükselmiştir(13).

OPD için gerekli olan finansman, üye ülkeler tarafından oluşturulan FEOGA (Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu) tarafından karşılanmaktadır. Bu fon, 2000 yılı verilerine göre Birlik bütçesinden yüzde 51,8'lik bir pay almaktadır. FEOGA'nın yaklaşık yüzde 94'ünü oluşturan Garanti bölümü, fiyat ve pazar politikasının işleyişi için yapılan harcamalara kaynak aktarmaktadır. Yönlendirme bölümü ise, kırsal kalkınma ve tarımsal yapıların iyileştirilmesine ilişkin reformların finansmanında kullanılmaktadır(14).

Sonuçta, Türkiye’de öncelikle gizli işsizliğin yoğun olarak yaşandığı kırsal alanda, nüfusun azaltılarak, istihdamın diğer sektörlere kontrollü olarak kaydırılması için gerekli önlemler alınmalıdır.

Hayvancılığın yıllardır süregelen sorunlarının giderilebilmesi için öncelikle işletmelerin ihtisaslaşma oranlarının yükseltilmesi, işletme ölçeklerinin optimum düzeye yaklaştırılması, üretim maliyetleri içinde önemli yer tutan yem girdi fiyatlarındaki yükseklik göz önüne alındığında yem bitkisi ekiminin özendirilmesi, sektörde faaliyette bulunan çoğu üreticinin eğitim düzeyinin artırılması, AB standartlarında üretim ve kalite-fiyat ilişkisi yönünden rekabete hazır konuma getirilmesi gerekmektedir.

Müzakereler sırasında, önemli bir sorun olarak karşımıza çıkacak olan, dış ticaret ve AB ortak pazarında yer alabilmenin önünde engel teşkil eden hayvan hastalıklarının, kontrol ve eradikasyon programları ile önüne geçilmesi, ayrıca sınırlardan kaçak hayvan ve et girişleri yanında kontrolsüz ve kayıt dışı hayvan kesimlerinin de önlenmesi zorunluluğu ortaya çıkacaktır.

Hayvancılık işletmelerinde üretimde verimliliğin artırılması, üretim maliyetlerinin aşağıya çekilmesini sağlayacak ve sektörde karlı çalışmaya olanak yaratacaktır. Diğer taraftan tüketicinin daha ucuz ve daha fazla hayvansal ürün tüketimi sağlanmış olacaktır.

Türkiye’nin AB ve diğer ülkelerle olan dış ticaretinde rekabet şansının yakalanabilmesi ile hayvansal ürünlerde kalite-fiyat ilişkisi kurulabilmesi maksadıyla, AB mevzuatında yer aldığı şekilde bir sınıflandırma ve kalite derecelendirme sisteminin oluşturulması ve bu işle görevlendirilecek yetkili meslek gruplarının (Veteriner Hekim vb.) eğitimden geçirilerek sertifikalandırılması gerekmektedir.

AB’ne üyelik sürecinde hayvansal üretim ile ilgili projelerin oluşturulması ve değerlendirilmesi, destekleme alımı yapılması, ürün depolama ve satış faaliyetlerinin yapılması amacıyla bir müdahale ve ödeme kurumu oluşturulması gerekmektedir. Bu anlamda özelleştirme çalışmaları devam eden E.B.Ü.A.Ş.’a ait et kombinaları üzerinde uygun kurumsal, yapısal ve teknolojik değişiklikler yapılarak müdahale ve ödeme kurumu olarak yeniden değerlendirilebilir.

Türkiye’de AB Ortak Tarım Politikasına uyum çerçevesinde hayvan ve hayvansal ürünlere ait fiyat kayıtlarının düzenli bir şekilde tutulması, piyasadaki fiyat dengesinin oluşturulması ve takiplerinin yapılabilmesi için Avrupa Birliği’ndekine benzer merkezi bir kurumsal yapının oluşturulması gerekmektedir. Özellikle bölgesel bazda uygulanacak kayıt sistemleri ile fiyat takiplerinde ticaret borsaları ve yetiştirici-üretici birliklerinin etkin rol oynaması sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

1. DİE. (2000). Genel Nüfus Sayımı
2. DİE. (2002). İstatistik Yıllığı
3. Erişim: www.europa.eu.int
Erişim tarihi: 16.08.2004
4. ANONİM. (1995). Hayvancılığımızda Reform Tedbirleri, T.C. Devlet Bakanlığı, Ankara.
5. DİE. (1991-2001). Genel Tarım Sayımı Sonuçları. Ankara.
6. DİE. (2000). Tarımsal Yapı, Üretim, Fiyat, Değer. Ankara.
7. DİE. (2001). Tarımsal Yapı, Üretim, Fiyat, Değer. Ankara.
8. DİE. (2002). Tarımsal Yapı, Üretim, Fiyat, Değer. Ankara.
9. DİE. (2003). Tarımsal Yapı, Üretim, Fiyat, Değer. Ankara.
10. Erişim: www.fao.org
Erişim tarihi: 18.08.2004
11. Erişim: www.tcmb.gov.tr
Erişim tarihi: 18.08.2004
12. Cevger, Y., Güler, H.(2003). AB Üyelik Sürecinde Türkiye'de Hayvancılık Sektöründe Alınması Gerekli Önlemler. Türk-Tarım Dergisi, Sayı: 152. Ankara.
13. Sakarya, E., Uysal, G. (2000). Avrupa Birliği-Türkiye Adaylık Sürecinde Hayvancılık Sektöründe Alınması Gerekli Önlemler. Türkiye 2000 Hayvancılık Kongresi. Kızılcahamam, Ankara.
14. Aral, S., Cevger, Y.(2002). Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyum Sürecinde Türkiye Hayvancılığında Alınması Gerekli Önlemler. Türk-Koop Ekin Dergisi. 6(21): 18-33.